

Vad menas med förebyggande arbete?

Hur definieras det inom olika områden

Håkan Leifman, forskare, expert
18 mars 2021 RFMA

Disposition

- **Preventionsbegrepp och hur de hänger ihop:**
- **Förebyggande och främjande**
- **Om ökat fokus på helheten och väva in "samhällsstrukturer"**
- **Risk- skydd**
- **Likheter mellan olika områden, ex ANDTS och brott**
- **Tillit visavi kontroll**

Centrala resonemang och slutsatser

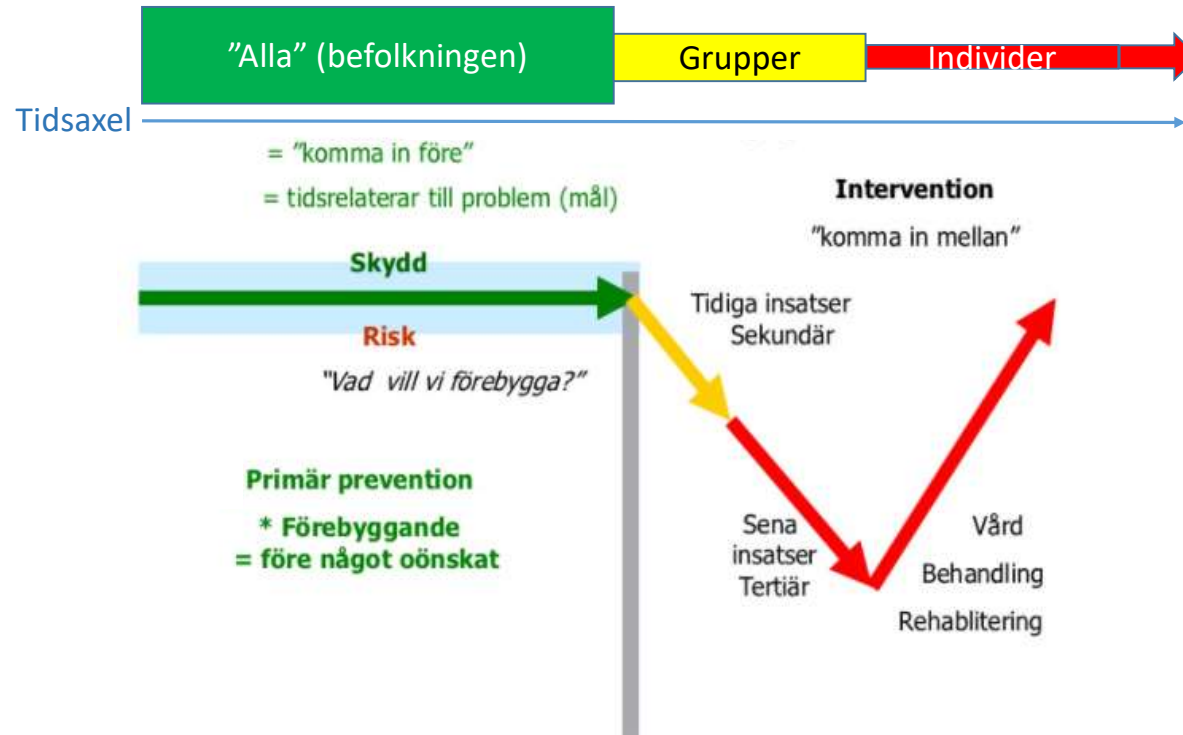
- **Att förebygga** – generellt ju tidigare desto bättre
- **Det hänger ihop** både mellan olika områden (ANDTS, brott, folkhälsa...) och olika nivåer av förebyggande (prevention) och främjande (promotion).
- **Risker med att allt ska vävas in**, sammanfogas, bilda en helhet– från det allmänna till det specifika. Otaliga utredningar visar på **VAD** som måste göras med inte **HUR**
- **Olika terminologi och onödigt krångligt**. Vi måste komma förbi begreppsröran
- **Kunskapen har ökat över tid och därmed också mer av specificeringar** men vissa grundläggande utgångspunkter duger bra för det mesta:
 - Olika preventions**nivåer**, när i **tiden** och olika **typer** av prevention
 - **Risk-** och **skyddsfaktorer**: bra som mall att utgå ifrån
- **Mer främjande och förebyggande alldeles nödvändigt framöver** – bra att så många aktörer som möjligt har sådant tänk men utifrån sina respektive roller: lönsamt ”investera tidigt”

Utgångspunkt: insatser på olika nivåer och när i tiden

- Generella insatser **till alla/flertalet (befolkningen)**
 - Riktade insatser **till vissa (grupper)** med större risk specifikt eller mer sårbara generellt
 - **Till specifika individer** mer uttalade problem genom behandlande/vårdande insatser
- Faktorer (X) som påverkar – ökar risken/skyddar för ett beteende/tillstånd (Y):
 - X ➡ Y**: kommer vi åt X, kommer vi åt Y
 - X kommer före Y**, oberoende var i kedjan insatser sätts in
- Sen vill man utvidga och specificera närmare – per område och typer av prevention

Prevention – olika nivåer och när i tiden

(bearbetad från Anders Eriksson, Preventionscentrum, Stockholm)

Olika nivåer och till viss del olika begrepp på olika områden men i sak ingen stor skillnad

Olika typer av prevention kan komma in på olika nivåer: social brottsprevention; tillgänglighetsbegränsande insatser; påverka efterfrågan...

Olika nivåer	Folkhälsa	ANDTS	Brott	Socialtjänsten (Framtidens socialtjänst)
Generella insatser mot "alla"	Hälsofrämjande och förebyggande	Universell prevention Primärprevention	Allmänprevention Universell prevention Primärprevention	Universell/samhällsnivå
Riktade insatser mot riskgrupper/sårbara grupper	Selektiv prevention	Selektiv prevention Sekundärprevention Tidiga insatser	Selektiv prevention Sekundärprevention Tidiga insatser	Selektiv/gruppnivå Tidiga insatser
Särskilda specifika insatser mot individer med uttalade problem	--	Indikativ prevention Tertiärprevention	Individualprevention Indikativ prevention	Indikativ prevention Insatser på individnivå

Framtidens socialtjänst (SOU 2018:32: SOU 2020:47)

- **Riktningen: mer hållbar socialtjänst och därmed mer förebyggande**
- **Utredningen föreslår att det i socialtjänstlagen ska anges att socialtjänsten ska ha ett förebyggande perspektiv**
- **Dock: socialtjänsten ska redan idag arbeta förebyggande oavsett om det handlar om övergripande arbete, i samverkan med andra, kommunens planering, insatser till grupper eller insatser till enskilda**
 - Idag står bl.a.: **3 kap. 7 §**: Socialnämnden **ska** arbeta för att förebygga och motverka missbruk av alkohol och andra beroendeframkallande medel. Socialnämnden **ska** även arbeta för att förebygga och motverka missbruk av spel om pengar och mer om förebyggande under **kap 5 Barn - unga**
- **Men om mer tydligt förebyggande: nödvändigt med precisering av vad förebyggande perspektiv/insatser konkret innebär:**
 - Insatser "alla", grupper, individer, fokus på strukturer, samhällsplanering m.m.?
 - Och i så fall: nödvändigt med mer resurser och ökad preventionskunskap

Universell, selektiv, indikativ ELLER primär, sekundär, tertiär prevention?

Primär – sekundär – tertiär prevention: från medicinska världen: åtgärda fysiska åkommor

- **Primärprevention:** åtgärder för att förhindra att sjukdom överhuvudtaget uppkommer.
- **Sekundärprevention:** åtgärder för att behandla skador och sjukdomar på ett tidigt stadium.
- **Tertiärprevention:** åtgärder för att förhindra ytterligare sjukdomsutveckling. Vissa räknar även rehabilitering efter sjukdom till tertiärprevention.

Från början fokus på sjukdomars utveckling

Numera vanligare med:

Universell – selektiv – indikativ; f.a. inom det sociala området och mer fokus nivåer (grupper)

- **Universell prevention** definieras som en intervention som inte tar hänsyn till skillnader mellan hög- och lågriskgrupper
- **Selektiv prevention** fokuserar på undergrupper i befolkningen som exponeras för en eller flera riskfaktorer
- **Indikerad prevention** identifierar individer i riskzonen och fokuserar på de individer som har identifierats med problem

Universell, selektiv, indikativ ELLER primär, sekundär, tertiär prevention?

Primär... = mer i tiden; Universell...= mer nivå

	Universell Samhälle	Selektiv Grupp	Indikativ Individ
Primär förebyggande		Riskfaktorer Skyddsfaktorer	Riskfaktorer Skyddsfaktorer
Sekundär tidiga insatser	Riskfaktorer Skyddsfaktorer		Riskfaktorer Skyddsfaktorer
Tertiär sena insatser	Riskfaktorer Skyddsfaktorer	Riskfaktorer Skyddsfaktorer	

Källa: Anders Eriksson, Bildningsbolaget

Och oftast:

- **Prevention – något som riktar till sig hela eller grupper av befolkningen**
- **Handlar ofta om befolkningsinsatser – folkhälsa – som reduceras inflödet (rekryteringen) till grupper med mer uttalade problem**
- **Alltså universell och selektiv prevention**
 - Proportionell universalism: alla ska nås men vissa behöver mer insatser än andra (efter behov)

Preventionstriangeln

Interventionerna riktas till *individer* som identifierats med problem

Indikerad

Interventioner riktade till undergrupper som är särskilt utsatta för en eller flera riskfaktorer.

Selektiv

Det är *gruppen* som identifieras som utsatt

Universell och
Främjande

Interventioner som inte tar hänsyn till skillnader mellan hög- och lågriskgrupper utan riktas till *alla* oavsett grad av risk.

Inte glömma det hälsofrämjande arbetet

Hälsofrämjande och förebyggande

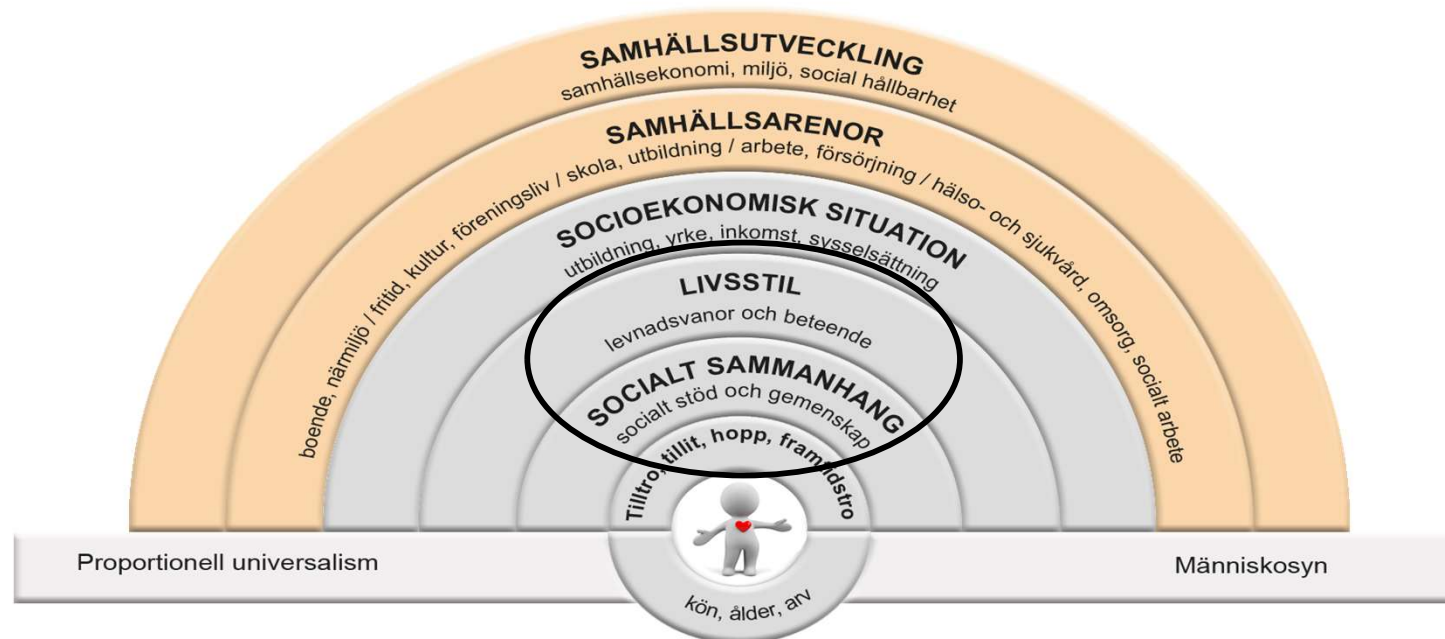
Hälsofrämjande: *Den process som ger individen möjligheter att öka kontrollen över sin egen hälsa och förbättra den.*

Hälsofrämjande arbetet: fokuserar på att **stärka frisk- och skyddsfaktorer**. Arbetet omfattar således *insatser som kan stärka eller bibehålla människors fysiska, psykiska och sociala välbefinnande samt ge möjlighet att öka kontrollen över den egna hälsan och förbättra den.*

Förebyggande arbetet: har fokus på att **minska riskfaktorer** och en förebyggande åtgärd definieras enligt Socialstyrelsen *som en åtgärd för att förhindra uppkomst av sjukdomar, skador, fysiska, psykiska eller sociala problem.*

Sätta det i ett större sammanhang: bestämningsfaktorer för hälsa

(vi går mot mer av bredd, helhet och samverkan inom olika områden)

Östgöta kommissionen för jämlik hälsa: <https://vardgivarwebb.regionostergotland.se/Startsida/Verksamheter/Halso--och-var-dutvecklingscentrum/Verksamhetsutveckling-Vard-och-Halsa/Halsoframjande/Ostgotakommissionen-for-jamlik-halsa/>

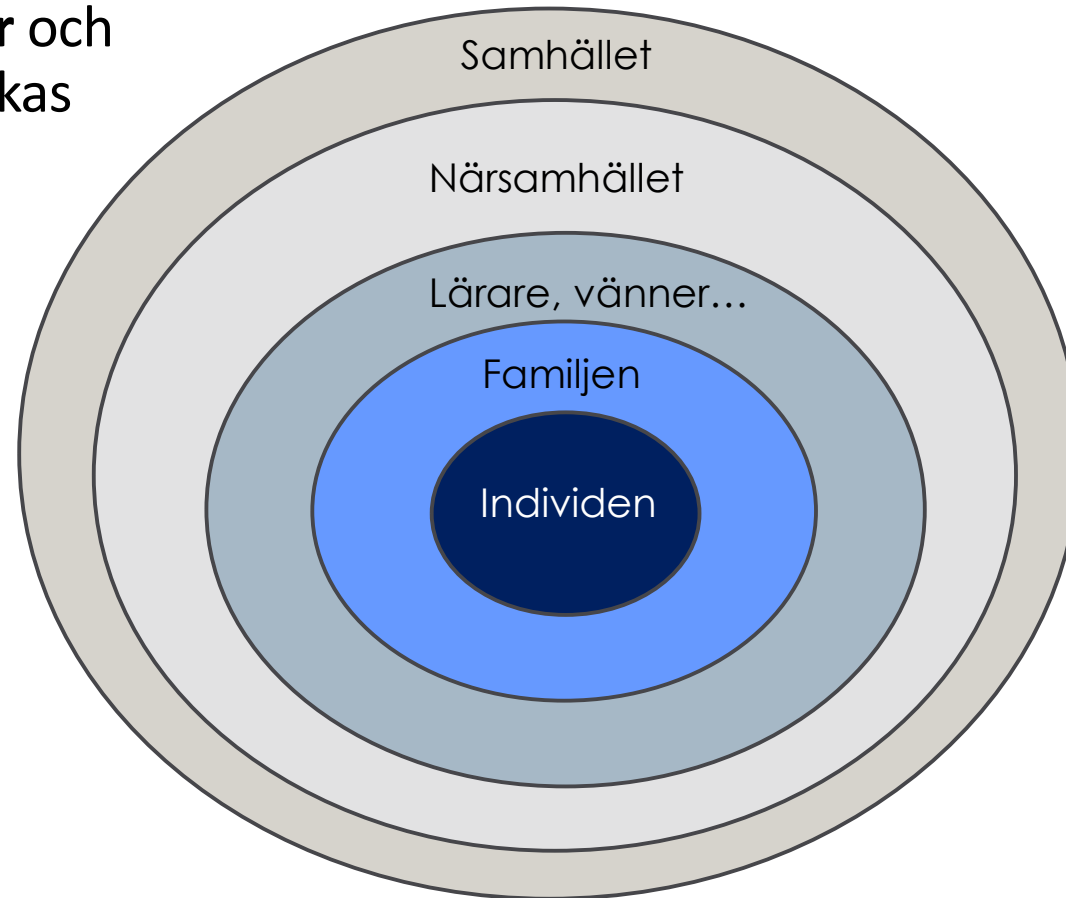
Universell, selektiv, indikativ, primär, sekundär, tertiär prevention , samhälle, främjande, strukturer, politik...eller vad?

- Till slut hamnar vi i ett "ALLT"
- Yttersta beviset: **Agenda 2030: 17 mål, 169 delmål** – allt hänger ihop, icke delbart
- Bra men också sårbart om allt går ut på det breda samverkande och allt mindre på djupet - per profession
- Måste begränsa oss på något sätt – vårt område och vad vi kan göra för helheten

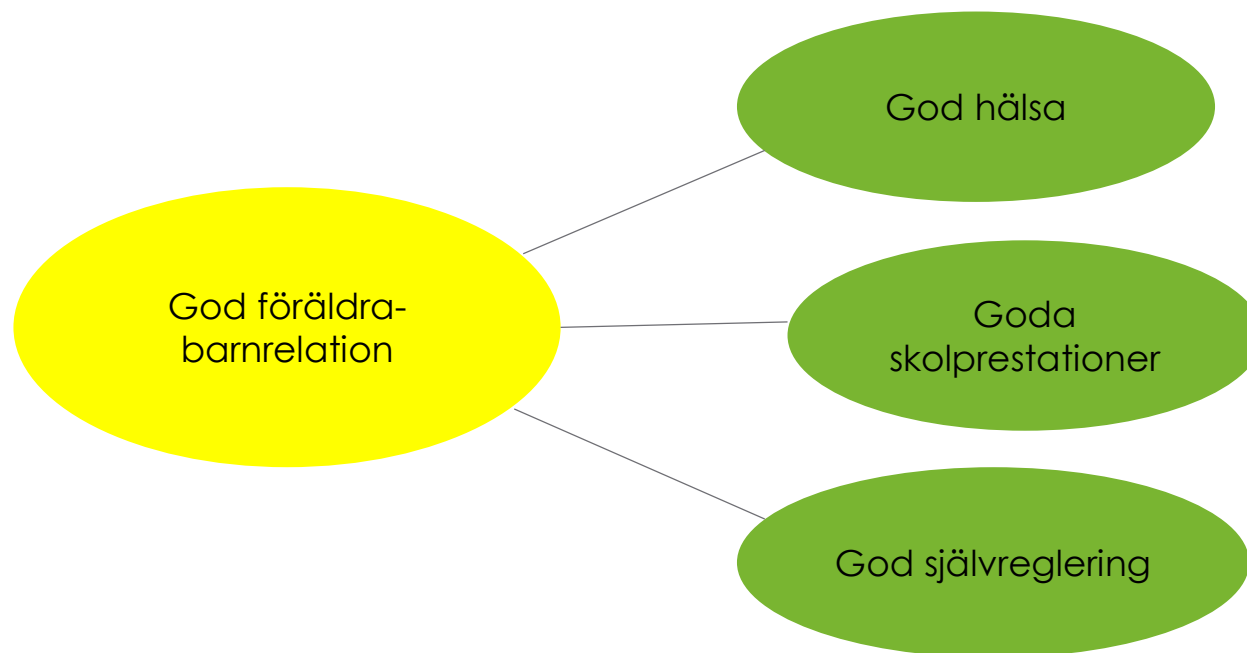
Risk- och skyddsfaktorer

- Är faktorer som ökar eller minskar **risken** för ohälsa eller sociala problem
- **Riskfaktorer** - Vissa omständigheter eller händelser som ökar sannolikheten för att något icke önskvärt ska hända
- **Skyddsfaktorer** - Ökar personens motståndskraft mot belastningar och kan förhindra eller dämpa effekten av riskfaktorer
- Vissa menar att skyddsfaktorer har en kompenstationseffekt för riskgrupper men inte för andra utan risk; andra att risk och skydd = ändpunkter på ett kontinuum)
- Sammansättningen av en individs risk- och skyddsfaktorer påverkar risken för att utveckla olika problem
- **Om vi lär oss mer om risk- och skyddsfaktorer kommer vi att erbjuda mer effektiva insatser**

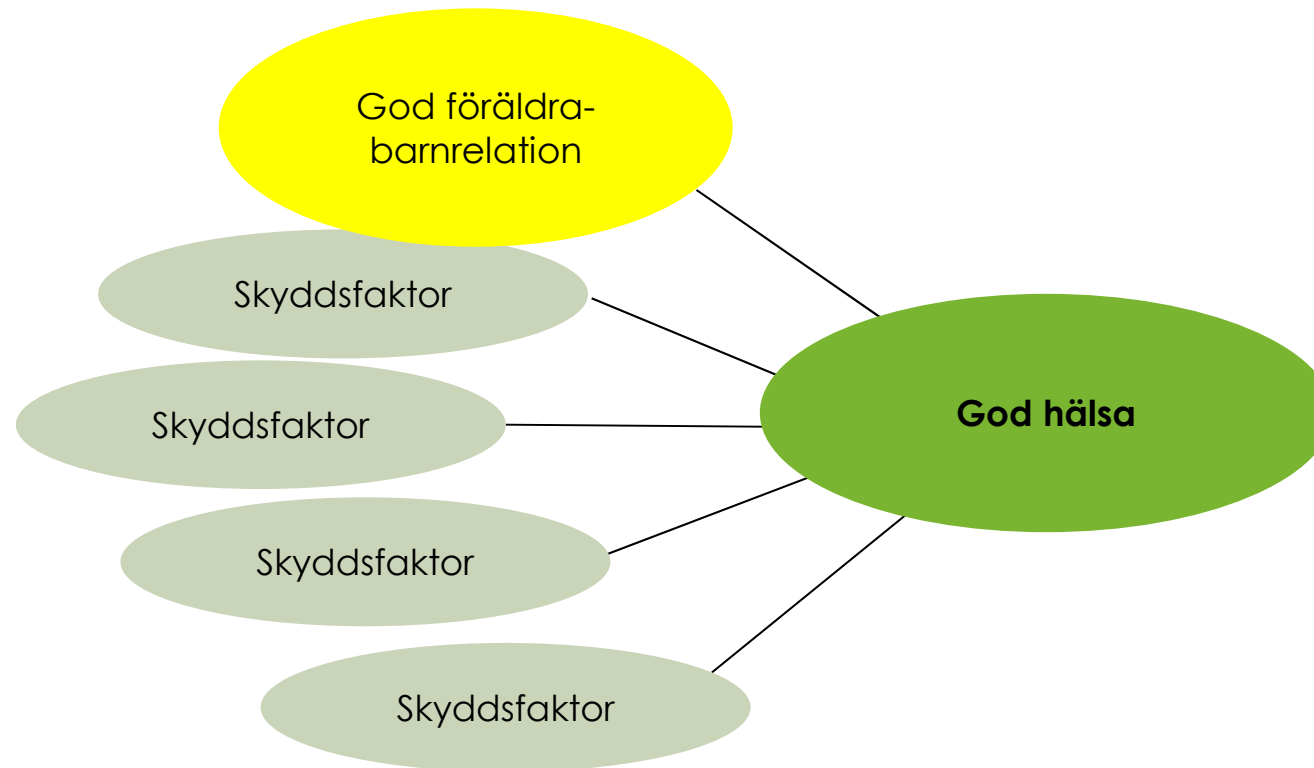
**Risk- och skyddsfaktorer
finns på olika nivåer och
kan förebyggas/stärkas
genom universella,
selektiva, indikativa
insatser**

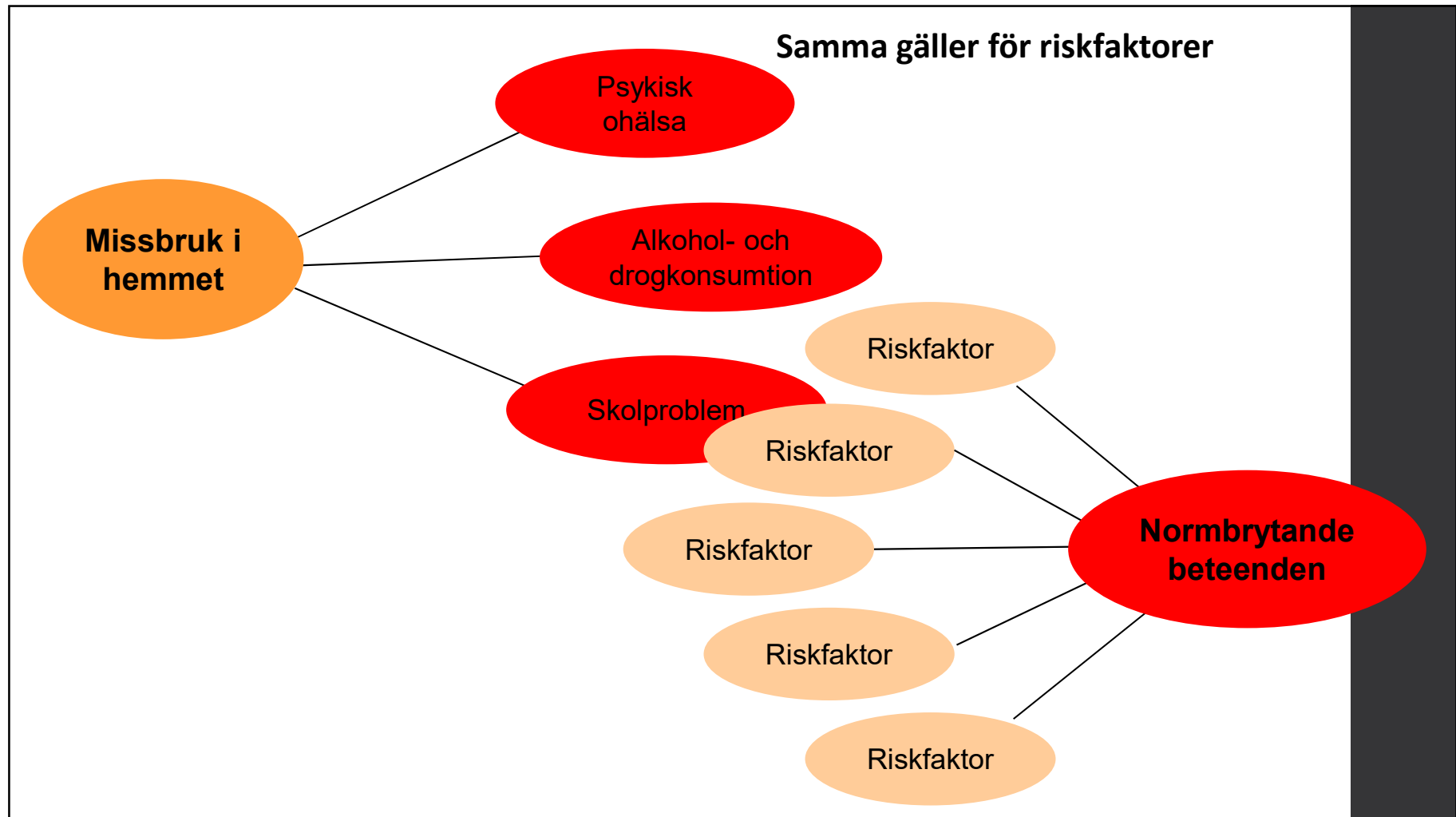

En skyddsfaktor – flera utfall

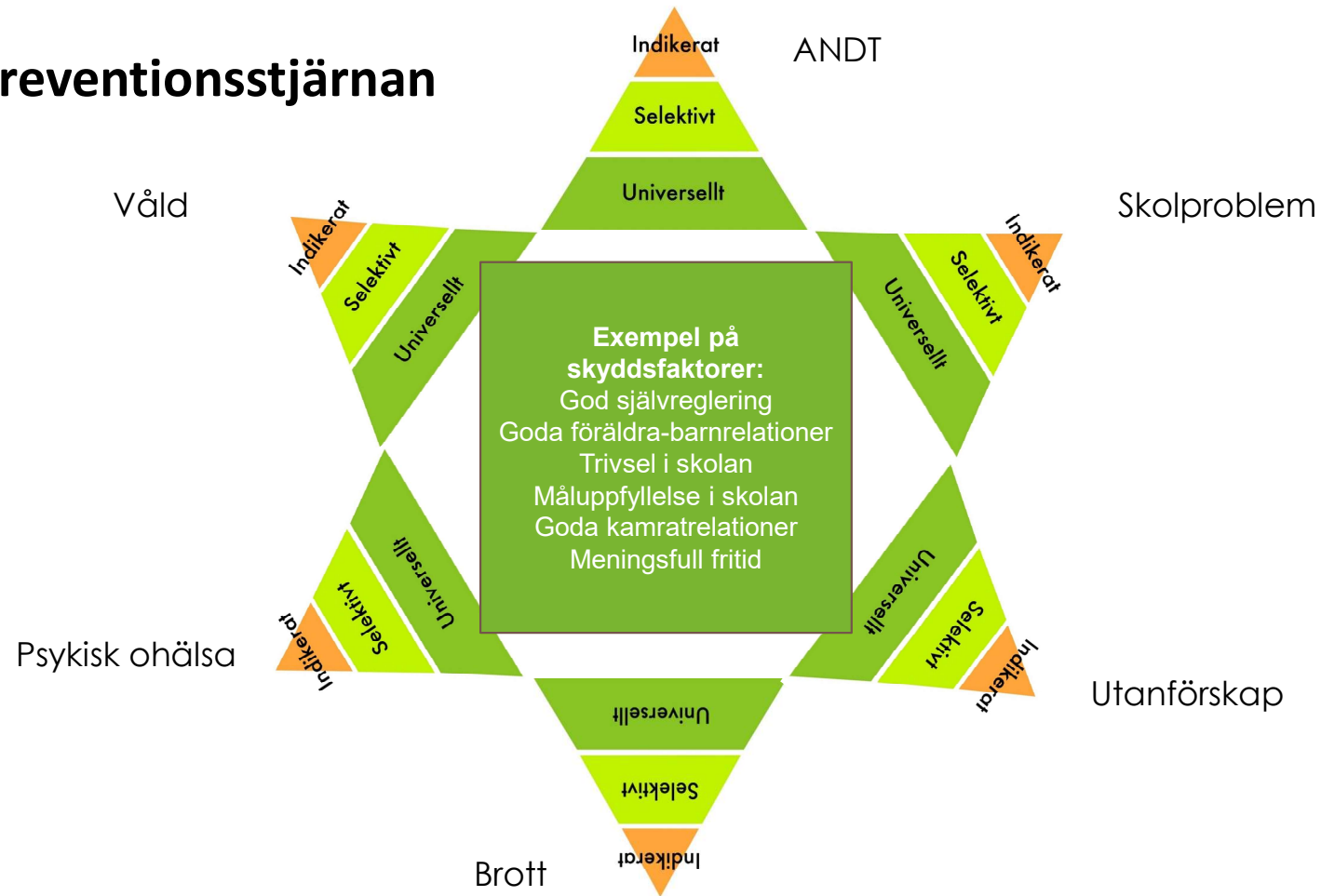

Flera skyddsfaktorer – ett utfall

Preventionsstjärnan

Livsförloppsperspektiv: exempel på sammankopplade problembeteenden över tid, men aldrig för sent...

SMÅBARNSÅR	TIDIGA SKOLÅR	UNGDOMSÅR	VUXEN ÅLDER
Beteendeproblem	Låg skolmotivation	Kriminalitet	Svagt socialt nätverk
Familjeproblem	Dåliga skolprestation	Alkohol- och drogproblem	Kriminalitet
	Familjeproblem	Låg skolmotivation	Alkohol- och drogmissbruk
	Dåliga kamratrelationer	Dåliga skolprestationer	Låg utbildning
		Familjeproblem	Arbetslöshet
		Dåliga kamratrelationer	Dålig ekonomi
		Skolk	Äktenskapsproblem
		Tidig sexuell debut	Skilsmässa
			Psykisk ohälsa
			Tidig död

<http://www.kometprogrammet.se/uploads/files/en-grund-for-att-vaxa.pdf>

Typer av prevention

Kan grovt sett delas in i: *kontrollinsatser* och *tillitsbaserade insatser*

ANDTS:

- **Insatser mot utbudet** = begränsar tillgängligheten (skatter, öppettider, åldersgränser, smuggelbrott, olovlig försäljning) och
- **Annan lagstiftning** (ex rattfylleribrott)
- **Insatser mot efterfrågan** = påverkar normer, attityder, riskmedvetande... (stärka individens kraft "inifrån")

Brott:

- **Lagstiftning** – brott och straff
- **Insatser mot potentiell gärningsman** = social brottsprevention
- **Insatser mot situation / tillfället** = situationell brottsprevention ...

Större likheter än skillnader

(Från Anders Eriksson: <https://www.slideshare.net/cansverige/ngra-grundlggande-definitioner-and-e4>)

Brottsprevention

- 1) Motiverad gärningsman
Social brottsprevention
- 2) Ett brottsobjekt/offer
Situationell brottsprevention
- 3) Frånvaro av kapabla väktare
Kontroll, situationell prevention

Drogprevention

- 1) "Törstig" tonåring
Påverka efterfrågan
- 2) Tillgänglig drog
Begränsa tillgången
- 3) Ingen koll
Föräldrakontroll, kontroll (när)samhälle

Alla tre förutsättningar måste finnas!

Kontroll och/eller tillit?

Tillit är bra, kontroll är bättre (Vladimir Iljitj Uljanov eller "artistnamnet": Lenin)

Båda behövs inom det förebyggande och främjande arbetet

- Kontroll för att bygga tillit – sanktioner för de som inte efterlever regler och tilliten
- Tillit för vi litar på medborgarna i ett demokratiskt samhälle och för att få stöd för kontrollinsatser (*1909-70 i Sverige: **Kontrollstyrelsen**: ämbetsverk ansvarig för alkohollagstiftningens tillämpning*)
- Har vi för mycket av tillitsinsatser? Pandemin – rekommendationer – räcker det?
- Behöver vi mer av den starka statens långa arm– mer kontroll i tillitens tjänst?

Frågorna är fortfarande många, nya utmaningar uppstår:
Riskfyllt med endast ett standardglas?

Det var det hela!

-tack för att ni lyssnade

hakan.leifman@merkantik.se

hakan.leifman@ki.se